

HOLLANDA'DA LAİKLİK

Laurent CHAMBON

Hollanda'da laiklik meselesi basit bir mesele olmaktan çok uzaktır : "laiklik" kelimesinin hollandacada karşılığı yoktur, eğer söz konusu olacaksa "kilise ve devlet arasındaki ayırım"^[1] söz etmek gerekir. Ancak bu, laiklik fikrinin tartışma konusu olmadığı anlamına gelmez, hatta Pim Fortuyn * döneminden beri durum tam aksinedir.

Cemaatçi hareketler ve gruplar tarafından sıkça ideal sığınak olarak kabul edilmiş olan Hollanda, aslında fransız usulü laik cumhuriyetçilikten çok uzaktır. Yine de Hollandalıları hareketlendiren temel siyasal ilkeler, Fransızlarınkilere çok yakındır : insan hakları, bireysel özgürleşmeye bağlılık, hukuk devleti olma ve özellikle de, kilise ve devletin ayrılması.

BÖLÜMLERE AYIRMA SİSTEMİ ^[2] VE BUNUN DİNLER BAKIMINDAN SONUÇLARI

Laikliğin her iki ülkede süregelme tarzındaki farklılıklarını, yine iki ülkenin tarihleriyle ilişkilendirmek gerekir. Fransa'da 1905 yasası kilise karşıtlarının katolikler üzerinde zaferi sayılabilirken, 1917 Hollanda antlaşması, herşeyden önce kilise karşıtı liberallerin, hristiyanlar karşısında yenilgisidir. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başları her iki ülkede de, dinci ve laik gruplar arasında yoğun tartışma dönemleri olmuşlardır. Bu dönemlerde, üç ana sorun üzerinde durulmuştur : eğitim, dinlerin finansmanı ve siyasal sistemin doğası.

Liberal protestanlardan katoliklere, tutucu veya reforma uğramış protestanlardan evanjelistlere ve köktendinci hristiyan gruplar yelpazesine kadar, Hollandalı dini gruplar çok çeşitliydi ve halâ da öyledirler. Organizasyondaki bu çeşitlilik ve dini ifadenin doğası, bir bakıma kilise karşıtlarının sayıca ve siyasal olarak zayıflıklarını anlatırken, bir bakıma da yüzyıllardır süren hakimiyetleri boyunca reforma uğramış protestanların, diğer dini grupları, özellikle de katolikleri ezdiklerini gösterir. Demek ki, hollandacada dindar, illa ki yobaz, zorbayı çağırıştırılmaz ancak, bazen ezilen azınlığı çağırıştırabilir. 1917 antlaşmasının, ülke üzerinde çok ağır sonuçları olmuştur. Bunlar siyasi oldukları kadar toplumsaldırlar. Böylelikle devlete dair imtiyazların, (bir çeşit) toplumsal özerklik sistemi yerleşmiştir. Buna "oranlılık ilkesine dayanan, bölümlere ayırma sistemi" denir. Bu bölümlere ayrılmış sistemde, değişik dini ya da siyasal oluşumlar ^[3], kendi eğitim (okul, lise, üniversite) ve sağlık (hastane) sistemlerini ve hatta devlet tarafından sayısal ağırlıkları oranında finanse edilen, kamuya yönelik medya kuruluşlarını ('omroep'ler) organize ederler. Yani, ortaokul öğrencilerinin % 35'ini oluşturan katolikler, ortaokullar için ayrılmış milli bütçeden % 35 alırlar. Eğer sosyalistlerin basın-yayın kuruluşunun (daha sonra televizyon yayınına da geçmiştir) dinleyici ve izleyicileri % 15'i oluşturuyorlarsa, bu kuruluş (VARA) kamu bütçesinin % 15'ini almalıdır. Siyaset bilimci Arendt Lijphart'ın ^[4] büyük bir öngörüyle incelemiş olduğu gibi, siyasette 1917 antlaşmasının, muvafakata verilen önemi feda etme gibi bir sonucu olmuştur. Hollanda modern demokrasisinin temel fikri, hiçbir grubun çoğunlukta olmadığıdır. Her grup azınlıkta kalmaya elverişlidir. Hiç kimse 1917 öncesinde olduğu gibi bir çeşit sivil savaşta bulunmak istemediğinden, herkes herhangi bir gruba ait ilke ve değerlerin yeniden tartışma konusu olmaması durumunda hemfikiridir.

Bu durum da, önemli kararların (oluşmuş bir grubu ve onun yaşam biçimi tehdit eden kararların) açıkça, mümkün olan en mükemmel muvafakat sonucunda alınması gerektiği anlamına gelir. Bu

CFAIT

CONSEIL FRANÇAIS DES ASSOCIATIONS D'IMMIGRES DE TURQUIE

Tel : 01 42 46 17 90

Fax : 01 42 46 17 96

35 boulevard de Strasbourg

75010 PARIS - FRANCE

cfait@noos.fr

www.cfait.org

nedenle, çok yakın bir zamana kadar Hollanda'da siyasi hava oldukça sakindi, çünkü her grubun seçkinleri, vakitlerinin çoğunu diğer gruplarla karşılıklı antlaşma sağlamakla geçiriyorlardı. Seçmenler ise, sadece, saygıdeğer liderlerinin kararlarını, oylarıyla meşru kılmakla yetiniyorlardı ve ilkeler üzerine önemli tartışmalar gerçekten nadirdi. Yani Hollanda'nın bu bölümlere ayrılması sistemi, Lijphart'a göre, karşılıklı antlaşma, gizlilik esası, aynı fikirde olmama hakkı, oran sistemi ve değer grupları eleştirme yasağıydı.

1960'lar, bu bölümlere ayırma sistemini yeniden tartışma konusu yaptı : laikleşme başladı ama esas olarak, Hollanda siyasal ve toplumsal yaşamını renklendiren, katoliklerin "protestanlaştırılması" söz konusu oldu. Aslında, protestan himayenin "bir grubu olarak" hiç bir zaman özgürleşmekten vazgeçemediler. Kilisenin doktriner sistemi ve böylelikle, otoriter yapısı ve Roma'ya bağlılığı yeniden gündeme geldi.

Bir Fransızın bakış açısından, her ne kadar tuhaf görünse de, katoliklerin bu özgürleşme süreci, bir çoğu katolik hastanelerinde psikiyatrik tedavi altında bulunan eşcinseller açısından da çok önemli sonuçlar doğurdu. Doktorlar, ele alınması gerekenin eşcinseller değil, fakat onların toplum dışına itilmelerinin sebepleri, özellikle de doktrin sorunlarıyla ateşlendirilen homofobi olduğunu farkettiler ^[5]. Geleneksel toplum anlayışının, özellikle de otoritenin (devlete ait, dini ve ailevi), kadın itaati ve tüketim toplumunun yeniden gündeme gelmesi, 1970 ve 80'lerin Hollanda siyasetini çok etkiledi, o kadar ki, yeniden merkezleştirme söz konusu oldu ^[6]. Bu süre içinde, toplum hızla laikleşmiş ve merkezizetçileşmişse de, siyasal ve toplumsal-eğitici sistemler oldukça bölünmüş kaldılar. Okullar, hastaneler, üniversiteler ve medya genel olarak grupların etkisi altında kaldılar ve bölümlere ayrılmış sistemden yadigar kalan siyaset ilkeleri de halâ yürürlükteydi.

Türkiye ve Fas'tan müslüman göçmenler geldiğinde, sistem bu yeni duruma ayak uydurdu. Ve eskiden hıristiyanlara sağlanmış olan kolaylıklar, cami inşaatları, müslüman okulların açılması, oluşmuş cemaatlere çok uygun bir kültür politikası yoluyla onlara da sağlandı. Bu uygulama "çokkültürlülük" olarak adlandırıldı, ama içeriği konusunda yanılmamak gerekir. Temel amerikan çokkültürlülüğünün içi boşaltılıp, terim sadece göçmen liderlerinin cemaatçiliğini ve hıristiyanların Hollanda siyasetine el koymasını meşru kılar hale getirildi.

Aslında amerikan cemaatçiliği 1920'li yıllarda Horace Kellen adında, alman düşmanlığından çok çekmiş alman asıllı bir Amerikalı tarafından yaratıldı. Kellen, aslında evrenselliğini kültürlerin çeşitliliğinin kabulünden alan amerikan kimliğini, WASP'ların ** tekelinden kurtarıyordu ^[7].

Hollanda'da protestan heteroseksüel beyaz burjuvaların egemenliğinin yeniden tartışma konusu olması, çokkültürlülüğün Hollanda uyarlamasının programında yoktu ve bireyci boyutu da zaten unutuldu. Devletten yardım alabilmek için yeni azınlıklar hep birlikte organize olmalıydılar, bu durum ise, bireylerin cemaat baskısından ve kadın ya da eşcinsel düşmanı geleneklerden kopmalarını mümkün kılmıyordu.

Hollandalı siyaset bilimci André Krouwel'e göre, nüfustaki ve seçimlerdeki ağırlıklarının azalmasına rağmen, bu toplu varoluş hakkı hıristiyan toplulukların ^[8] siyasi koalisyonlarda vazgeçilmez rollerini doğrulamak üzere kullanıldı ^[9]. Dinci partiler aslında 1917'den 1994'e kadar aralıksız olarak hükümette kaldılar ve Wim Kok'un gelişine kadar ülkenin konumunu açıkça belirlediler.

1980'ler ve 90'ların yapmacıl çokkültürlülüğü, ayrımcılık karşıtı 1994 yasınının, tuhaf ayrımcılığını da büyük ölçüde anlatıyor. Dinsel, siyasal, ırksal ve cinsel tüm ayrımları resmi olarak ortadan kaldıran bir yasa fikri, 1980'lerin başından beri Hollanda'da tartışılıyor. Oylanması, köktendinci hıristiyanların özellikle öğretimde cinsel eğilim ayrımını yasaklayan maddeye karşı çıkmaları sonucunda 15 yıl aldı. Okullarda bulunan eşcinsel öğretmenleri işten çıkaramama durumu, hıristiyanları bu kanunun

yürürlüğe girmesini engellemeye itti. Bunu yaparken, bölümlere ayırma sisteminin kullanıldığı dönemden kalma, ama çokkültürlülükle süslenmiş bir kanıt kullandılar : tehlikeli sapıklara iş verme zorunluluğu temel değerleriyle ters düşüyordu.

Bu baskının sonucu olarak, anayasanın ilk maddesi değişti ^[10]. Yeni bir yasa tüm ayrımları kesinlikle yasakladıysa ve hatta uygulanmasını garantileyen bir kurum kurulduysa da, vicdan özgürlüğünün ahlaki sebepleri yüzünden eşcinsel öğretmenleri işten çıkarabilen hıristiyan okulların bu, dikkate değer ayrımcı konuları korundu.

LAİK DÜŞÜNENİN GELİŞİMİ

Wim Kok'un *Paars* ("mor" ; liberallerin sembolü mavi ile işçilerin sembolü pembenin birleşmesi) dönemi, açıkça savunulmuş laik bir ideoloji tarafından belirlendi. Bunun temel nedeni, 1994'te laik partilerin, koalisyonlardan elemek istedikleri hıristiyan demokratların aşırı muhafazakar tutumlarıydı. Fuhuşun yasallaştırılması, ötenazi ve eşcinsellerin evrensel evliliği bir rastlantı değil : bunları, bu ilk laik yönetime borçluyuz.

Bu arada, hıristiyanlarla olan anlaşma ancak 2000 yılında, hıristiyanlara tanınan hakların kendilerine de tanınması gerektiğini düşünen köktendinci müslüman grupların göze batmaya başlamalarıyla tartışmaya açıldı. Deneme yazarı Paul Scheffer, *NRC Handelsblad*'da ^[11] yayınladığı makalesinde, Pars'ın hollandalı devlet adamlarını, şehirlerin kalbine, gerçek etnik gettoların yerleşmesine izin vermek ve özellikle de ulusal kimliği sürdürmemekle suçluyordu. Bir tarafta, kilise karşıtı liberal ve sindirmeci sağ, diğer tarafta ise bütünleşmeci dincilere büyük avantajlar sağlamış ve göçmenleri bireyler olarak özgürleştirmeyi başaramamış bir çokkültürlülüğe mahkum salla, çalkantılı bir tartışma sürüyordu. Daha sonra, Rotterdam imamı El Moumni halka açık bir söylevde, eşcinsellerin yok edilmesi gereken hastalar olduğunu açıklayarak skandal yaratıyordu. Heyecan, bazı Faslıların düşmanca davranışlarının katlanılmaz hale geldiği eşcinsel organizasyonlarında olduğu kadar, hem eşcinsellere, hem de kadınlara ve Yahudilere tanınmış olan hoşgörünün, Hollanda'nın gurur duyduğu ödün verilemez tarihsel ilerlemeler olduğunu vurgulayan hükümette de büyük oldu. Homofobik nefrete teşvik davası sırasında, eşcinsel dernekleri din özgürlüğü adına reddedildiler, ama olan olmuştu ; dini hoşgörüsüzlük tartışmalarının merkezine yerleşti.

Populist Pim Fortuyn'un, 2002'deki tırmanışı da bu eğilimi değiştirmek için hiç bir şey yapmadı : eşcinselliğini kışkırtıcı bir şekilde İslam'ı horgörme nedeni olarak, meseleyi başka yerlere çekmek için ; özellikle fahişe olan çok müslüman tanıdığını ve kendini kişisel olarak onların homofobisi tarafından tehdit altında hissettiğini açıkladı. 2003 seçimlerinde ise, skandal yaratma sırası, siyasetçi bir kadındaydı. Somali asıllı Ayaan Hirsi Ali, kendisine göçmen kadınların özgürleşme sorunu üzerine siyasal alanda konuşma fırsatı verilmediği için, işçi partisini (PvdA), VVD liberallerinin listesine girmek üzere terk etti. Özellikle İslam'ın kadınlar ile eşcinselleri ezdiğini ve eşlerini döven, Yahudi düşmanlığı yapan müslümanların cezalandırılmasının devlete ait olduğunu söyledi. Daha sonra yaptığı açıklamada ise, Müslüman erkeklerin ev içindeki şiddetini, peygamberin 'sapık zorba' karakterinin meşru kıldığını anlattı. Tabii, bu açıklamaların farkedilmeden unutulup gitmediğini belirtmeye gerek yok.

Aslında Hirsi Ali, İslam üzerine çok eleştirel bir söylemin liberal parti tarafından tanınmasına neden oldu. Çünkü Suudi Arabistan'da istemediği bir evliliğe zorlanıp Hollanda'ya sığınmış müslüman bir kadın olarak, neden bahsettiğini bilir gibiydi. Ama esas olarak Hollanda'da dinsel tartışmayı özgürleştirdi. Özellikle de onyıllardır köktendinci hıristiyanlara verilmiş ödünleri tartışma konusu yaptı. Birçok Hollandalı, bir imamdan duyulunca hoşgörülemez olarak kabul edilen şeyin, kadınların kabul edilmediği "*küçük sağ*" ın ^[12] partilerinden duyulduğunda kabul edilebilir ve hatta hoşça ve folklorik bulunduğunu fark etti. Ve gördüler ki, *küçük sağ*, her ne kadar sayısal olarak bir tehlike teşkil etmiyor-

sa da, sunduğu değerler, sadece kadınlara, eşcinsellere ve Yahudilere yönelik değil, 11 Eylül'den beri genel olarak batıcı bireyselliğe de yönelik bir şiddet içeriyordu.

Hirsi Ali'nin popüler başarısı, bana kalırsa, hoşgörüyü dayalı "ulusal" değerlere bağlı olan Hollanda halkını fikir olarak rahatsız eden, belki de varolan İslam ve yabancı düşmanlığı hareketinden değil : ilk sırada gerici müslümanların yer aldığı, fakat içinde köktendinci hıristiyanların da bulunduğu, dincilerin aşırılıklarına artık tahamül etmek istemeyen laik bir hareketten ileri gelir.

Demek ki bölümlere ayırma sisteminin kalıntıları hala görünür olsa da, Hollanda'nın, Fransızların her yerde kendini gösteren katolik bir kiliseye karşıtlıkla yaşadıkları tarihlerinden çok farklı bir tarih çerçevesinde, oldukça gelişmiş bir laiklik biçimine ulaşmış olduğu söylenebilir. Siyaset bilimci Jan-Willem Duyvendak^[13], Hollanda siyasetinin "fransızlaştırılması"ndan bahseder ; özellikle Pim Fortuyn'dan beri Hollandalıların laik seferberliklerindeki katılma yadsınamaz. Bana öyle geliyor ki, dünyanın en laik toplumlarından biri olan Hollanda toplumunun sosyolojik ve demografik bir bakış açısından bakıldığında, laikliğe olan bağlılığı artarak gelişecektir. Her ne kadar son iki yıldır "allochtone"lar^[14] genel memnuniyetsizliğin ve geleneksel Hollanda siyasetinden bıkkınlığın günah keçileri olmuşlarsa da, gruplar ve bireyler olarak özgürleşmelerinin başarılması "çokkültürlülük" aldatmacası ortadan kalktığı için daha kolaydır.

1994'te Hollanda'ya ilk yolculuğumda cumhuriyetçi ve laik bir Fransız olarak, hoşgörü öncüsü (özellikle kadınlara ve eşcinsellere karşı) Hollanda siyasetinin hıristiyan veya müslüman dinci kesime tanımış olduğu bu ayrıcalığa çok şaşırıyordum. Son laik gelişmelerin (hiç birinden "fransızlaşma" olarak söz edilemez) beni rahatlattığını saklamayacağım. Ne yazık ki, şimdiki sorun tüm bunların körü körüne bir kilise karşıtlığına ya da başka bir, iyice Fransız özelliğe dönüşüp dönüşmeyeceğini saptamak...

NOTLAR

* Pim FORTUYN : Yabancı düşmanı, popülist politikacı, 2002 Mayıs'ında öldürüldü.

** WASP [White Anglo-Saxon Protestant] : Amerika'da beyaz-İngiliz kökenli-protestan dinli topluluk. İktidar bu topluluğun elinde.

[1] *Scheding tussen kerk en staat.*

[2] ç.n. Fransızca "compartimentage".

[3] Tarihçiler geleneksel olarak dört oluşum tesbit etmişlerdir : protestanlar, katolikler, sosyalistler ve liberaller.

[4] Lijphart (1968).

[5] Dosterhuis (1992) ve Tielman (1982).

[6] ç.n. Fransızca "décompartimentage".

[7] ABD için Lacorne (1997), fakat Hollanda için Stuurman (1983)

[8] Köktendinciler dışındaki diğer protestan hareketleri ve katolikler, Hıristiyan Demokrat Çağrı (CDA) içinde yıkımlarını önlemek için birleştiler. Bu yüzden politikada artık katolikler ve protestanlar arasında ayırım yapılmıyor.

[9] Aynı zamanda bkz. Baumann (199), başlığına rağmen son derece eğlenceli.

[10] Birinci madde : "Hollanda'da bulunanlara eşit koşullarda, eşit şekilde davranılır. Din, vicdan, siyasal görüş, ırk, cinsiyet veya herhangi bir başka nedenden gelen ayrımcılığa izin yoktur".

[11] *'Het multiculturele drama'*, çokkültürlü dram.

[12] Hollanda'cada "klein rechts", Fransızca "petite droite" : SGP ve Christen Unie'den oluşmuş, aynı cinsiyetten çiftlerin birleşmesini, fuhuşu, kurtaj, ötenazi ve tabii ki kilise ve devletin birbirinden ayrılmasını kaldırmak isteyen grup.

[13] 1996.

[14] Türkleri ve Faslıları kasteden terim ; Sürinamlılar ve Endonezyalılar tamamem asimile olmuşlardır.

Laurent CHAMBON

Amsterdam Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Öğretim üyesi

Libération gazetesi Hollanda muhabiri

Türkçesi

Zeynep Özgün FORTA

CFAIT

CONSEIL FRANÇAIS DES ASSOCIATIONS D'IMMIGRES DE TURQUIE

Tel : 01 42 46 17 90

Fax : 01 42 46 17 96

35 boulevard de Strasbourg

75010 PARIS - FRANCE

cfait@noos.fr

www.cfait.org